

Paketti III: SOVELLUKSIA

1. Teoreemantodistin OTTER
2. Logiikkaohjelmointi
3. Ohjelmien oikeellisuustarkastelut

1 Teoreemantodistin OTTER

- Syötetiedoston sisältö
- Käyttöohjeita
- Tulosteiden tulkitseminen
- Kotitehtävän palautus
- Saavutuksia matematiikassa

1.1 Syötetiedoston sisältö

- OTTER noudattaa lauseiden osalta seuraavaa syntaksia:

$(\forall x(\forall y(\forall z\varphi)))$	$\rightsquigarrow$	<code>(all x y z φ)</code>
$(\exists x(\exists y(\exists z\varphi)))$	$\rightsquigarrow$	<code>(exists x y z φ)</code>
$(\varphi \wedge \psi)$	$\rightsquigarrow$	<code>(φ & ψ)</code>
$(\varphi \vee \psi)$	$\rightsquigarrow$	<code>(φ ψ)</code>
$(\varphi \rightarrow \psi)$	$\rightsquigarrow$	<code>(φ -> ψ)</code>
$(\varphi \leftrightarrow \psi)$	$\rightsquigarrow$	<code>(φ <-> ψ)</code>
$(t_1 = t_2)$	$\rightsquigarrow$	<code>($t_1 = t_2$)</code>
$(\neg\varphi)$	$\rightsquigarrow$	<code>(-φ)</code>

Esimerkki.

$\forall x\forall y\exists zP(x,y,z)$ $\rightsquigarrow$ `all x y (exists z P(x,y,z)).`

$\forall x(P(x) \wedge (Q(x) \vee R(x)))$ $\rightsquigarrow$ `all x (P(x) & (Q(x) | R(x))).`

- Eri symbolit erotetaan toisistaan sijainnin perusteella. OTTER sallii samannimiset vakio-, muuttuja-, funktio- ja predikaattisymbolit!
- OTTER erottelee muuttujat vakioista kvanttorien perusteella (näin mahdolliset "vapaat" muuttujaesiintymät tulkitaan vakioiksi).
- OTTER muuntaa lauseet automaattisesti klausuuleiksi, joita voi käyttää myös tiettyjen syntaksivirheiden tunnistamiseen.

Esimerkki. Lausekkeessa `(all x y(P(x,y)))` esiintyvä `y` on sekä predikaatti- että vakiosymboli ja `P` funktiosymboli, mutta `y` tulkitaan muuttujaksi ja `P` predikaatiksi lausekkeessa `(all x y (P(x,y)))`.

OTTERille laadittava syötetiedosto

- Yksinkertainen esimerkki syötetiedosta on annettu alla.
- `set(auto)`-asetuksella OTTER valitsee itse käytettävät päättelysäännöt (mm. resoluutiosääntö muunnelmiseen).

```
set(auto).  
formula_list(usable).  
  
% tähän tulee sitten tarvittava lausejoukko  
  
% ja kyselyn negaatio (vain yksi kysely kerrallaan)  
  
end_of_list.
```

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Esimerkki. Palautetaan mieliin aikaisempi tartuntavaaraesimerkki.

```
set(auto).  
formula_list(usable).  
% Section A: database  
tapaa(a,b). tapaa(a,c). sairastaa(c).  
  
% Section B: definitions  
all x y (tapaa(x,y) -> tapaa(y,x)).  
all x y (tapaa(x,y) & sairastaa(y) -> tartuntavaarassa(x)).  
all x y (tapaa(x,y) & tartuntavaarassa(y) -> tartuntavaarassa(x)).  
  
% Section C: negation of the query  
-(tartuntavaarassa(a) & tartuntavaarassa(b)).  
  
end_of_list.
```

- OTTER pystyy osoittamaan lausejoukon helposti ristiriitaiseksi.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

1.2 Käyttöohjeita

- OTTER otetaan käyttöön Atk-keskuksen unix-koneissa komennolla
`use otter`
- Manuaaliin löytyy linkki kotitehtäväpalvelimesta sivulta
`http://logic.tcs.hut.fi/~ltp/`
- OTTERin voi käynnistää esim. seuraavilla tavoilla:
`otter < file.in`
`otter < file.in > file.out`
`otter < file.in | less`
- Hakemistosta `/p/edu/tik-79.144` löytyy myös dokumentaatiota ja esimerkkejä (pääasiassa matematiikasta).

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

1.3 Tulosteiden tulkitseminen

OTTERin tulostiedostosta löytyvät mm.

- Lauseille automaattisesti haetut klausuulimuodot.
- Klausuulien luokittelu (tukijoukon identifiointi).
- Annetuista klausuuleista johdetut uudet klausuulit, kun OTTER yrittää johtaa tyhjän klausuulin.
- Mahdollisesti löydetty todistus, johon eristetään tyhjän klausuulin johtamisessa tarvittavat klausuulit.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Esimerkki. Tutustutaan tarkemmin OTTERin tulosteisiin tartuntavaaraesimerkissä.

1. Klausuulimuodosta tulee seuraava:

```
list(usable).
0 [] tapaa(a,b).
0 [] tapaa(a,c).
0 [] sairastaa(c).
0 [] -tapaa(x,y)|tapaa(y,x).
0 [] -tapaa(x,y)| -sairastaa(y)|tartuntavaarassa(x).
0 [] -tapaa(x,y)| -tartuntavaarassa(y)|tartuntavaarassa(x).
0 [] -tartuntavaarassa(a)| -tartuntavaarassa(b).
end_of_list.
```

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

2. set(auto)-asetuksen myötä OTTER päättää itse tukijoukkoon (engl. set of support) tulevat klausuulit:

```
-----> process usable:
** KEPT (pick-wt=6): 1 [] -tapaa(x,y)|tapaa(y,x).
** KEPT (pick-wt=7): 2 [] -tapaa(x,y)| -sairastaa(y)|
                        tartuntavaarassa(x).
** KEPT (pick-wt=7): 3 [] -tapaa(x,y)| -tartuntavaarassa(y)|
                        tartuntavaarassa(x).
** KEPT (pick-wt=4): 4 [] -tartuntavaarassa(a)|
                        -tartuntavaarassa(b).

-----> process sos:
** KEPT (pick-wt=3): 5 [] tapaa(a,b).
** KEPT (pick-wt=3): 6 [] tapaa(a,c).
** KEPT (pick-wt=2): 7 [] sairastaa(c).
```

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

3. Tämän jälkeen yritetään johtaa tyhjä klausuuli, mikä onnistuukin:

===== start of search =====

```
given clause #1: (wt=3) 5 [] tapaa(a,b).
given clause #2: (wt=2) 7 [] sairastaa(c).
given clause #3: (wt=3) 6 [] tapaa(a,c).
given clause #4: (wt=2) 9 [hyper,6,2,7] tartuntavaarassa(a).
given clause #5: (wt=3) 8 [hyper,5,1] tapaa(b,a).
given clause #6: (wt=3) 10 [hyper,6,1] tapaa(c,a).
given clause #7: (wt=2) 11 [hyper,8,3,9] tartuntavaarassa(b).

-----> EMPTY CLAUSE at 0.00 sec -----> 13 [hyper,11,4,9] $F.
```

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

4. Tämän jälkeen OTTER eristää johdon tyhjälle klausuulille:

Length of proof is 3. Level of proof is 2.

----- PROOF -----

```
1 [] -tapaa(x,y) | tapaa(y,x).
2 [] -tapaa(x,y) | -sairastaa(y) | tartuntavaarassa(x).
3 [] -tapaa(x,y) | -tartuntavaarassa(y) | tartuntavaarassa(x).
4 [] -tartuntavaarassa(a) | -tartuntavaarassa(b).
5 [] tapaa(a,b).
6 [] tapaa(a,c).
7 [] sairastaa(c).
8 [hyper,5,1] tapaa(b,a).
9 [hyper,6,2,7] tartuntavaarassa(a).
11 [hyper,8,3,9] tartuntavaarassa(b).
13 [hyper,11,4,9] $F.

----- end of proof -----
```

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Huomioita.

- Mikäli OTTER ei löydä todistusta, OTTER voi pysähtyä ilmoittaen "Search stopped because sos empty." tai jäädä ikuisen silmukkaan.
- Muuttujasidontojen eristämistä varten OTTERissa voi määritellä \$ans-alkuisia predikatteja, joiden argumenteiksi kirjataan mielenkiinnon kohteena olevat muuttujat.

Esimerkki. Haetaan jokin tartuntavaarassa oleva henkilö kyselyllä $(\text{exists } x (\text{tartuntavaarassa}(x) \ \& \ \$\text{ans}(x)))$:

```
2 [] -tapaa(x,y) | -sairastaa(y) | tartuntavaarassa(x) .
4 [] -tartuntavaarassa(x) | -$$ans(x) .
6 [] tapaa(a,c) .
7 [] sairastaa(c) .
9 [hyper,6,2,7] tartuntavaarassa(a) .
10 [binary,9.1,4.1] -$$ans(a) .
```


1.4 Kotitehtävän palautus

- Ratkaisuksi laaditaan 3 syötetiedostoa OTTERille.
- Kohtaan 3a palautetaan syötetiedosto, joka sisältää pelkät predikaattien määritelmät (ei tietokantaa eikä kyselyä).
- Kohtiin 3b ja 3c palautetaan syötetiedosto, joka sisältää em. määritelmien lisäksi myös tietokannan ja tähän liittyvän kyselyn.
- Kohdan 3a ratkaisuksi palautettua syötetiedostoa käytetään
  1. kohdassa 3a määritelmien konsistenssin tarkastamiseen,
  2. kohdassa 3d vertailuun mallimääritelmien kanssa ja
  3. kohdassa 3e testikyselyn evaluointiin jonkin tietokannan suhteen.

1.5 Saavutuksia matematiikassa

- OTTERia on käytetty mm. matematiikkaan liittyvien avointen ongelmien ratkomiseen.
- Ensimmäisenä merkittävänä ongelmana pystyttiin osoittamaan kahden Boolean algebroille esitetyn aksiomatisoinnin ekvivalenssi (Huntingtonin ja Robbinsin määritelmät).
- Tuloksen yksityiskohtia on selvitetty tarkemmin sivulla
<http://www-unix.mcs.anl.gov/~mccune/papers/robbins/>
- Muita OTTERilla (ja OTTERiin liittyvillä ohjelmilla) osoitettuja tuloksia on raportoitu sivulla
http://www-unix.mcs.anl.gov/AR/new_results/

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

2 Logiikkaohjelmointi

- Logiikkaohjelmien syntaksi
- Herbrand-malleihin perustuva semantiikka
- Resoluutio logiikkaohjelmien tapauksessa
- PROLOGin hakumeکانismi

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

2.1 Logiikkaohjelmien syntaksi

Logiikkaohjelmointi (esim. PROLOG) perustuu klausuulien aliluokkaan.

Määritelmä. Mahdollisesti muuttujia sisältävää klausuulia

$C = \{A_1(\vec{t}_1), \dots, A_n(\vec{t}_n), \neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m)\}$ kutsutaan

1. *Horn-klausuuliksi*, jos $n \leq 1$,
2. *ohjelmaklausuuliksi*, jos $n = 1$, ja
3. *maaliklausuuliksi*, jos $n = 0$.

Esimerkki. Klausuulit $\{N(0)\}$ ja $\{N(s(x)), \neg N(x)\}$ ovat ohjelmaklausuuleja, kun taas $\{\neg N(s(0)), \neg N(s(s(x)))\}$ on maaliklausuuli. Näistä jokainen on Horn-klausuuli.

Määritelmä. Logiikkaohjelma P on joukko ohjelmaklausuuleja.

Logiikkaohjelmien suhde predikaattilogiikkaan

Klausuulimuotojen ja normaalimuotojen välisten yhteyksien perusteella:

1. Ohjelmaklausuuli $C = \{A(\vec{t}), \neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m)\}$ vastaa universaalisti kvantifioitua lausetta

$$\forall x_1 \dots \forall x_n (B_1(\vec{u}_1) \wedge \dots \wedge B_m(\vec{u}_m) \rightarrow A(\vec{t}))$$

missä $x_1, \dots, x_n$ ovat termijonoissa $\vec{u}_1, \dots, \vec{u}_m$ ja $\vec{t}$ mahdollisesti esiintyvät muuttujat.

2. Maaliklausuuli $G = \{\neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m)\}$ vastaa eksistentiaalisesti kvantifioidun lauseen

$$\phi_G = \exists x_1 \dots \exists x_n (B_1(\vec{u}_1) \wedge \dots \wedge B_m(\vec{u}_m))$$

negaatiota $\neg \phi_G$, missä $x_1, \dots, x_n$ ovat termijonoissa $\vec{u}_1, \dots, \vec{u}_m$ mahdollisesti esiintyvät muuttujat.

$\implies$ Ohjelmaklausuulien muuttujat ovat universaalisti kvantifioidut ja maaliklausuulin muuttujat ovat eksistensiaalisesti kvantifioidut.

Esimerkki. Tarkastellaan logiikkaohjelmaa

$$P = \{\{N(0)\}, \{N(s(x)), \neg N(x)\}\}$$

ja maaliklausuulia (kyselyn negaatio) $G = \{\neg N(s(0)), \neg S(s(s(x)))\}$.

- Ohjelma P vastaa lausejoukkoa $\Sigma = \{N(0), \forall x(N(x) \rightarrow N(s(x)))\}$.
- Maaliklausuuli G vastaa kyselyn $\phi_G = \exists x(N(s(0)) \wedge N(s(s(x))))$ negaatiota $\neg\phi_G$.
- Ajatuksena on, että $P \cup \{G\}$ on toteutumaton klausuulijoukko $\iff \Sigma \models \phi_G$.

PROLOGin notaatio

- Tyypillisessä PROLOG-toteutuksessa muuttujasymbolit erotetaan vakiosymboleista ison alkukirjamen perusteella.
- Literaalijoukkojen sijaan ohjelma- ja maaliklausuulit kirjoitetaan järjestetyiksi *säännöiksi* seuraavaan tapaan:

$$\{N(0)\} \rightsquigarrow N(0).$$

$$\{N(s(x)), \neg N(x)\} \rightsquigarrow N(s(X)) :- N(X).$$

$$\{\neg N(s(0)), \neg S(s(s(x)))\} \rightsquigarrow :- N(s(0)), N(s(s(X))).$$

- Lisäksi PROLOGissa on käytössä erityinen listanotaatio:
  - $[\ ]$ on tyhjä lista,
  - $[X|Y]$ on lista, joka alkaa alkiolla X ja jatkuu listana Y , ja
  - $[X, Y, Z]$ on lista, jossa on alkiot X , Y ja Z .

2.2 Herbrand-malleihin perustuva semantiikka

Tarkastellaan logiikkaohjelmaa (eli ohjelmaklausuulien joukkoa) P :

- Ohjelman P Herbrand-universumi H ja Herbrand-kanta B määräytyvät siinä esiintyvien symbolien perusteella.
- Olkoon ohjelma P' ohjelman P Herbrand-instanssi.
- Herbrand-struktuuri $\mathcal{H}$ (käytännössä B :n osajoukko) on ohjelman P Herbrand-malli $\iff \mathcal{H}$ on P' :n Herbrand-malli.

Esimerkki. Logiikkaohjelman $P = \{\{N(0)\}, \{N(s(x)), \neg N(x)\}\}$, Herbrand-universumi $U = \{0, s(0), s(s(0)), \dots\}$, Herbrand-kanta $B = \{N(0), N(s(0)), N(s(s(0))), \dots\}$ ja Herbrand-instanssi $P' = \{\{N(0)\}, \{N(s(0)), \neg N(0)\}, \{N(s(s(0))), \neg N(s(0))\}, \dots\}$.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Väite. Olkoon P logiikkaohjelma ja B vastaava Herbrand-kanta. Tällöin

1. ohjelmalla P on ns. *pienin Herbrand-malli* $\mathcal{H}_P \subseteq B$ siten, että $\mathcal{H}_P \subseteq \mathcal{H}'$ kaikille ohjelman P Herbrand-malleille $\mathcal{H}'$, ja
2. $\mathcal{H}_P$ on ohjelman P kaikkien Herbrand-mallien leikkaus.

Esimerkki. Logiikkaohjelman $P = \{\{N(0)\}, \{N(s(x)), \neg N(x)\}\}$ pienin Herbrand-malli $\mathcal{H}_P = \{N(0), N(s(0)), N(s(s(0))), \dots\}$.

Väite. Olkoon P logiikkaohjelma ja $G\theta$ ohjelman P symboleihin perustuvan maaliklausuulin $G = \{\neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m)\}$ muuttujaton instanssi, missä θ on ns. *vastaussubstituutio*.

$$\begin{aligned} \text{Nyt } P &\models (B_1(\vec{u}_1) \wedge \dots \wedge B_m(\vec{u}_m))\theta \\ &\iff \mathcal{H}_P \models B_1(\vec{u}_1)\theta \wedge \dots \wedge B_m(\vec{u}_m)\theta \\ &\iff B_1(\vec{u}_1)\theta \in \mathcal{H}_P, \dots, B_m(\vec{u}_m)\theta \in \mathcal{H}_P. \end{aligned}$$

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

2.3 Resoluutio logiikkaohjelmien tapauksessa

Jatkossa rajoitetaan resoluutiotodistuksia tehokkuussyistä seuraavasti:

1. Muodostetaan ainoastaan *lineaarisia resoluutiotodistuksia* (eli klausuulien sekvessejä puumaisten todistusten asemesta).
2. Resoluutiotodistukset aloitetaan kyselyn ϕ_G negaatiota $\neg\phi_G$ vastaavasta maaliklausuulista G (tavoitehakuisuus).
3. Yksittäisiä klausuuleja käsitellään järjestettyinä literaalien listoina ennemmin kuin literaalien joukkoina.
4. Käytetään valintafunktiota R , joka valitsee ei-tyhjästä järjestetystä maaliklausuulista G negatiivisen literaalin $L = R(G)$.

Seuraavaksi tarkastellaan näillä rajoituksilla saatavaa todistusmenettelyä (ns. *SLD-resoluutiota*) yksityiskohtaisemmin.

Resoluutiosääntö järjestetyille klausuuleille

Määritelmä. Olkoon $G = \{\neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m)\}$ järjestetty maaliklausuuli ja $C = \{A_1(\vec{t}_1), \neg A_1(\vec{t}_1), \dots, A_n(\vec{t}_n), \neg A_n(\vec{t}_n)\}$ järjestetty ohjelmaklausuuli siten, että

1. klausuuleilla G ja C ei ole yhteisiä muuttujia ja
2. atomilla $A_i(\vec{t}_i)$ ja valintafunktion määräämässä literaalissa $R(G) = \neg B_i(\vec{u}_i)$ esiintyvällä atomilla $B_i(\vec{u}_i)$ on yleisin unifioija θ .

Klausuulien G ja C yhdistelmäksi saadaan järjestetty maaliklausuuli

$$G' = \{ \neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_{i-1}(\vec{u}_{i-1}), \\ \neg A_1(\vec{t}_1), \dots, \neg A_n(\vec{t}_n), \\ \neg B_{i+1}(\vec{u}_{i+1}), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m) \} \theta.$$

Määritelmä. Olkoon P joukko järjestettyjä ohjelmaklausuuleita ja G järjestetty maaliklausuuli. Joukon $P \cup \{G\}$ hylkäys SLD-resoluutiolla on järjestettyjen maaliklausuulien sekvenssi $G_1, \dots, G_n$, missä

1. $G_1 = G$,
2. jokainen järjestetty maaliklausuuli G_i ($i > 0$) on saatu resoluutiolla edellisestä järjestetystä maaliklausuulista G_{i-1} ja jostain P :n järjestetystä ohjelmaklausuulista C (muuttujat uudelleennimetty) ja
3. $G_n = \square$.

Väite. (SLD-resoluution virheettömyys ja täydellisyys)

Klausuulijoukolla $P \cup \{G\}$ on hylkäys SLD-resoluutiolla

$\iff P \cup \{G\}$ on toteutumaton.

2.4 PROLOGin hakumekanismi

- PROLOGin perustana on SLD-resoluutio.
- Valintasääntö R antaa aina järjestetyn maaliklausuulin $G = \{\neg B_1(\vec{u}_1), \dots, \neg B_m(\vec{u}_m)\}$ ensimmäisen literaalin: $R(G) = \neg B_1(\vec{u}_1)$.
- Tyypillisesti PROLOG-tulkki suorittaa palautuvaa syvyyshakua SLD-hylkäyksen $G_1, \dots, G_n$ löytämiseksi annetusta maaliklausuulista $G_1 = G$ lähtien.
- Logiikkaohjelman P klausuuleja käsitellään syötetiedoston määräämässä järjestyksessä $C_1, \dots, C_n$.

- Hakuavaruuden pisteet määräytyvät järjestettyjen maaliklausuulien sekvenssien $G_1, \dots, G_i$ perusteella.
- Toimenpiteet syvyydellä i olevassa hakuavaruuden pisteessä:
  1. Jos $G_i = \square$, haku voidaan todeta onnistuneeksi ja lopettaa.
  2. Jos $G_i \neq \square$, tarkastetaan mahdollisuudet tehdä resoluutioaskel maaliklausuulin G_i ja ohjelmaklausuulien $C_1, \dots, C_n$ kesken. (Voidaan rajoittaa ohjelmaklausuuleihin C_j , joissa on literaalia $R(G_i) = \neg B(\vec{t})$ vastaava positiivinen literaali $B(\vec{t}')$).
  3. Rekursio: mikäli resoluutioaskel on mahdollinen useamman ohjelmaklausuulin $C'_1, \dots, C'_m$ suhteen, valitaan näistä yksi klausuuli C'_j kerrallaan, johdetaan resoluutiolla uusi maaliklausuuli G_{i+1} ja jatketaan hakua syvyydellä $i + 1$.

- Koska kysymyksessä on *palautuva* syvyyshaku, hakuavaruuden pisteessä $G_1, \dots, G_i$ menetellään lisäksi seuraavasti:
  1. Haku voidaan todeta epäonnistuneeksi ko. pisteessä, mikäli
    - $G_i \neq \square$ ja
    - $G_k \neq \square$ kaikille maaliklausuuleille G_k hakuavaruuden pisteissä $G_1, \dots, G_i, \dots, G_k$ (missä $k > i$).
  2. Tällöin palataan valintoihin pisteessä $G_1, \dots, G_{i-1}$ ($i > 1$) **tai** todetaan haku kokonaisuudessaan epäonnistuneeksi ($i = 1$).
- Vastaussubstituutio θ saadaan yleisimpien unifioijien kompositiona ja voidaan rajata maaliklausuulissa G_1 esiintyviin muuttujiin.

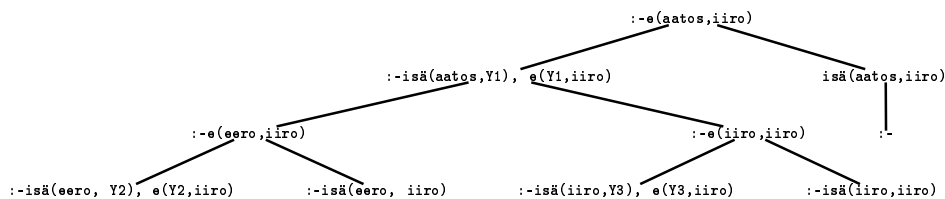

Esimerkki. Tarkastellaan seuraavaa logiikkaohjelmaa:

```
isä(aatos,eero). isä(aatos,iiro). isä(oiva,aatos).
```

```
e(X,Z) :- isä(X,Y), e(Y,Z). % esi-isäpredikaatti e
e(X,Y) :- isä(X,Y).
```

Maaliklausuuli :- e(aatos, iiro) johtaa seuraavaan hakuun:

⇒ PROLOG-tulkki vastaa kyselyyn myöntävästi.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

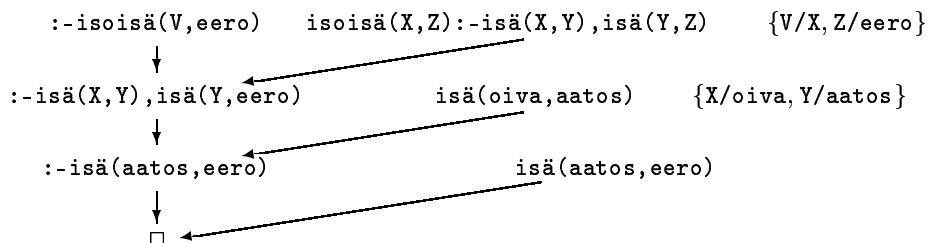

Esimerkki. Tarkastellaan edellisen logiikkaohjelman muunnelmaa:

```
isä(aatos,eero). isä(aatos,iiro). isä(oiva,aatos).
```

```
isoisä(X,Z) :- isä(X,Y), isä(Y,Z).
```

Maaliklausuulilla :-isoisä(V,eero) löydetään seuraava SLD-hylkäys.

⇒ Muuttujan V arvo selviää yleisimpien unifioidien kompositiosta:
{V/oiva, X/oiva, Z/eero, Y/aatos}.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

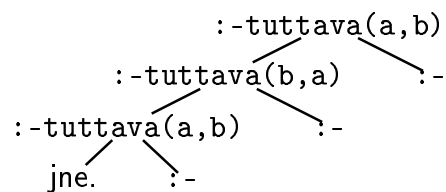

- SLD-resoluution täydellisyys menetetään, Koska PROLOGissa käytetään syvyyshakua (tehokkuussyistä).

Esimerkki. Tarkastellaan seuraavia ohjelmaklausuuleja:

```
tuttava(X,Y) :- tuttava(Y,X).  
tuttava(a,b).
```

Maaliklausuulista `:-tuttava(a,b)` aloitettu syvyyshaku ei pääty:

Ongelma vältetään, jos ohjelmaklausuulien järjestys vaihdetaan!

3 Ohjelmien oikeellisuustarkastelut

- Ehtolausekkeiden ekvivalenssi
- Toistolausekkeiden invariantit
- Rakenteinen induktio ja rekursiiviset tietotyypit

3.1 Ehtolausekkeiden ekvivalenssi

- Ohjelmointikielissä käytetään paljon ehtolausekkeitä kontrolloimaan, millä ehdoilla ja mitä toimintoja suoritetaan.
- Jos ehtolausekkeitä muutetaan esim. optimointitarkoituksessa, halutaan varmistua että toiminnot suoritetaan samoilla ehdoilla.
- Ehtolausekkeiden ekvivalenssin osoittamiseen voidaan käyttää sekä lauselogiikkaa tai predikaattilogiikkaa.
- Jos ehtolausekkeilla on *sivuvaikutuksia*, pelkkä loogisen ekvivalenssin tarkastaminen ei välttämättä riitä.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Esimerkki. Tarkastellaan johdantoluennon esimerkkiä:

```
P1: if(myptr != NULL && myptr[0] == '/') doit(myptr);  
    if(!(myptr == NULL || myptr[0] == '.')) dothat(myptr);
```

```
P2: if(myptr != NULL) {  
    if(myptr[0] == '/') doit(myptr);  
    if(myptr[0] != '.') dothat(myptr);  
}
```

- Valitaan seuraavat atomiset lauseet: $A = \text{"myptr == NULL"}$, $B = \text{"myptr[0] == '/'}$ ja $C = \text{"myptr[0] == '.'}$.
- Nyt esim. proseduuria `dothat(myptr)` kutsutaan ehdoilla $\neg(A \vee C)$ (P1) ja $\neg A \wedge \neg C$ (P2), jotka ovat ekvivalentit lauselogiikan nojalla.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

3.2 Toistolausekkeiden invariantit

- Ohjelmointikielten keskeisiä primitiivejä ovat erilaiset toistolausekkeet, joiden avulla jotain toimintoa (proseduuria) voidaan toistaa haluttu määrä:

```
for(i=0; i<n; i++) printf("%i ", i);  
while(i<n) if((k=a[i++])>m) m=k;
```
- Ongelma: kuinka voitaisiin osoittaa toistorakenteita sisältävien algoritmien toimivuus kaikissa tilanteissa?
- Toistorakenteelle halutaan tyypillisesti osoittaa *invariantti* ϕ eli ominaisuus, joka säilyy voimassa toistorakenteen suorituksen ajan.
- Tällöin on luontevaa käyttää induktiota toistorakenteen suorituskertojen lukumäärän suhteen.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Esimerkki. Tarkastellaan seuraavaa C-kielistä funktiota ja siinä esiintyvää while-silmukkaa.

```
int sum(int a[], int n)    /* taulukko ja taulukon koko */  
{  
    int s=0;              /* taulukon lukujen summa */  
    int i=0;              /* indeksi */  
    while(i<n) {  
        s = s+a[i]; i = i+1; /* summaus */  
    }  
    return s;  
}
```

Jatkossa osoitetaan, että funktio palauttaa mielivaltaisen kokonaislukutaulukon alkioden summan.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

- Todistetaan induktiolla silmukan suorituskertojen (k) suhteen, että:

$$s_k = \sum_{j=0}^{j < i_k} a[j] \text{ ja } i_k \leq n,$$

missä s_k ja i_k ovat muuttujien s ja i arvot, kun funktion `sum` while-silmukkaa on suoritettu k kertaa.

- *Perustapaus:* ($k = 0$ eli silmukkaa ei ole suoritettu kertaakaan):

$$s_0 = 0 = \sum_{j=0}^{j < i_0} a[j] = \sum_{j=0}^{j < 0} a[j] \text{ ja } i_0 = 0 \leq n.$$

- *Induktiohypoteesi* (tilanne k :n suorituskerran jälkeen):

$$s_k = \sum_{j=0}^{j < i_k} a[j] \text{ ja } i_k \leq n.$$

- *Induktioaskel* (huomaa, että $i_k < n$ silmukan ehdon perusteella):

$$s_{k+1} = s_k + a[i_k] = \sum_{j=0}^{j < i_k} a[j] + a[i_k] = \sum_{j=0}^{j < i_{k+1}} a[j] \text{ ja} \\ i_{k+1} = i_k + 1 \leq n.$$

- Tyypillisesti pelkkä invariantti ei riitä takaamaan, että toistorakenteen suorittaminen johtaisi lopulta haluttuun tulokseen.
- Toistorakenteen lopetusehdosta saadaan usein kriittistä lisäinformaatiota.

Esimerkki. Jatketaan edellisen esimerkin `sum`-funktion analysointia.

1. Silmukan suoritus päättyy, kun $i_k < n$ tulee epätodeksi.
2. Koska tällöin $i_k \leq n$ on edelleen tosi, tiedämme, että $i_k = n$.
3. Tällöin muuttujan s arvona on

$$s_k = \sum_{j=0}^{j < n} a[j],$$

mikä onkin taulukon a lukujen summa.

3.3 Rakenteinen induktio ja rekursiiviset tietotyypit

- Tietojenkäsittelyssä käytetään paljon rekursiivisesti määriteltyjä tietorakenteita: listat, pinot, puut, jne.
- Induktiota voidaan käyttää myös tällaisia tietorakenteita käsittelevien ohjelmien oikeellisuustarkasteluissa.
- Tietyissä tapauksissa induktio voidaan kytkeä suoraan tietorakenteen induktiiviseen määritelmään: esim. puiden lehti- ja sisäsolmujen käsittely (*rakenteinen induktio*).
- Induktio voidaan suorittaa myös jonkin monotonisesti kasvavan *mitan* (esim. listan pituus tai puun korkeus) suhteen.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

Esimerkki. Tarkastellaan PROLOG-proseduuria `reverse`, joka järjestää listan käänteiseen järjestykseen (listasta `[1, 2, 3]` saadaan `[3, 2, 1]`):

```
reverse([], []).
```

```
reverse([X|Y], Z) :- reverse(Y, V), append(V, X, Z).
```

```
append([], X, [X]).
```

```
append([X|Y], Z, [X|V]) :- append(Y, Z, V).
```

Huomioita.

- Toteutuksessa on käytetty apuproseduuria/apupredikaattia `append` (jonka oikeellisuuden joudumme osoittamaan samalla).
- Oikeellisuustarkastelussa osoitetaan induktiolla, että `reverse` käsittelee pituudeltaan n olevat listat oikein.

© 2001 Teknillinen korkeakoulu, Tietojenkäsittelyteorian laboratorio

- PROLOG-tulkki vastaa myönteisesti ja palauttaa vastaussubstituution θ , mikäli tulkki onnistuu johtamaan vastaavasta maaliklausuulista tyhjän klausuulin $\square$ (θ on yleisimpien unifioidien kompositio).

Todistettavat ominaisuudet:

1. PROLOG-tulkki antaa kyselyyn `-reverse(L,M)` vastaussubstituution θ
 $\iff$ lista $M\theta$ on lista L käännettynä.
  2. PROLOG-tulkki antaa kyselyyn `-append(L,A,M)` vastaussubstituution θ
 $\iff$ listassa $M\theta$ esiintyvät ensin listan L alkio ja sitten alkio A .
- Yllä L ja $M\theta$ sekä alkio A ovat muuttujattomia ja listan L pituus on n .

- Osoitetaan induktiolla, että kaikilla luonnollisilla luvuilla n on em. ominaisuus (joten PROLOG-proseduurit `reverse` ja `append` käsittelevät oikein mielivaltaisen pitkiä listoja L).
- *Perustapaus* ($n = 0$):
Koska $n = 0$, listan L täytyy olla tyhjä lista $[\ ]$.
Tällöin kysely `-reverse([\ ],M)` palauttaa vastauksen θ
 $\iff M\theta = [\ ]$ (θ on termien M ja $[\ ]$ MGU)
 $\iff$ lista $M\theta$ on lista $[\ ]$ käännettynä.
Vastaavasti kysely `-append([\ ],A,M)` palauttaa vastauksen θ
 $\iff M\theta = [A]$ (θ on termien M ja $[A]$ MGU)
 $\iff$ listassa $M\theta$ esiintyy ensin listan $[\ ]$ alkio ja sitten alkio A .
- *Induktiohypoteesi*:
todistettava ominaisuus on voimassa, kun listan L pituus on n .

Induktioaskel: Olkoon listan L pituus $n + 1$.

Kysely : $-reverse(L, M)$ palauttaa vastauksen $\theta = \theta_1\theta_2\theta_3$

$\iff \theta_1$ on atomien $reverse(L, M)$ ja $reverse([X|Y], Z)$ MGU,
 $L = [X|Y]\theta_1 = [X\theta_1|Y\theta_1]$ ja $M\theta_1 = Z\theta_1$,

kysely : $-reverse(Y\theta_1, V)$ palauttaa vastauksen θ_2 ja

kysely : $-append(V\theta_2, X\theta_1, Z\theta_1)$ palauttaa vastauksen θ_3

$\iff \theta_1$ on atomien $reverse(L, M)$ ja $reverse([X|Y], Z)$ MGU,
 $L = [X|Y]\theta_1 = [X\theta_1|Y\theta_1]$ ja $M\theta_1 = Z\theta_1$,

lista $V\theta_2$ on lista $Y\theta_1$ käännettynä ja listassa

$Z\theta_1\theta_3$ esiintyy ensin listan $V\theta_2$ alkio ja sitten alkio $X\theta_1$

$\iff$ lista $M\theta = M\theta_1\theta_3 = Z\theta_1\theta_3$ on lista $L = [X\theta_1|Y\theta_1]$ käännettynä.

Huomio. Yllä L , $X\theta_1$, $Y\theta_1$, $V\theta_2$ ja $Z\theta_1\theta_3$ ovat muuttujattomia.

Kysely : $-append(L, A, M)$ palauttaa vastauksen $\theta = \theta_1\theta_2$

$\iff \theta_1$ on atomien $append(L, A, M)$
ja $append([X|Y], Z, [X|V])$ MGU,
 $L = [X|Y]\theta_1 = [X\theta_1|Y\theta_1]$, $A = Z\theta_1$ ja $M\theta_1 = [X|V]\theta_1 = [X\theta_1|V\theta_1]$

ja kysely : $-append(Y\theta_1, Z\theta_1, V\theta_1)$ palauttaa vastauksen θ_2

$\iff \theta_1$ on atomien $append(L, A, M)$
ja $append([X|Y], Z, [X|V])$ MGU,
 $L = [X|Y]\theta_1 = [X\theta_1|Y\theta_1]$, $A = Z\theta_1$ ja $M\theta_1 = [X|V]\theta_1 = [X\theta_1|V\theta_1]$

listassa $V\theta_1\theta_2$ esiintyy listan $Y\theta_1$ alkioiden jälkeen alkio $Z\theta_1$.

$\iff$ listassa $M\theta = M\theta_1\theta_2 = [X\theta_1|V\theta_1\theta_2]$ esiintyy ensin listan
 $L = [X\theta_1|Y\theta_1]$ alkio ja sitten alkio $Z\theta_1 = A$.

Huomio. Yllä L , A , $X\theta_1$, $Y\theta_1$, $Z\theta_1$, $V\theta_1\theta_2$ ovat muuttujattomia.

Haluatko tietää logiikasta lisää ???

Muita laboratoriomme järjestämiä logiikkaan liittyviä kursseja:

- Tik-79.146 Logiikka tietotekniikassa: erityiskysymyksiä I (kl)
- Tik-79.154 Logiikka tietotekniikassa: erityiskysymyksiä II (sl)
- Tik-79.240 Laskennallisen vaativuuden erikoiskurssi (sl)

Näillä opintojaksoilla käsitellään lisää logiikkaan liittyviä aiheita.